NÁČRT VÝVOJA MÚZEJNÍCTVA A KULTÚRNO-VÝCHOVNEJ FUNKCIE MÚZEÍ

Ema Mišúnová, Juraj Mišún

Abstract

The study contributes to the enhancement of knowledge about the development of museums that due to collection funds and their presentation use mainly perform their educational and cultural educational mission. In the historical stream it gives a brief overview of the oldest collection traditions in the pre-museum period of the collecting, it suggests the formation of the first public museums in the world and it address the issues of development and history of museology. The aim of the study is to provide a historical perspective, which reflects the stream of the creation of museums as social institutions and to underline the importance of cultural and educational activity, which is one of the most important social functions and forms the basis for the functioning of most museums. Currently, with emphasis on learning, it is an integral part of the tourism product and contributes to its development.

Keywords: museum, museology, cultural and educational function, collections, tourism

Úvod

Múzejný svet je veľmi pestrý, rôznorodý ale v mnohých smeroch rozporuplný, ktorý si nepretržite hľadá svoje miesto v spoločnosti. Na svete je dnes viac než 50 000 múzeí, každé štyri dni jedno takéto zariadenie vzniká a aj zaniká. Zhruba od 60. rokov minulého storočia všetky múzeá majú tendenciu maximálne rozširovať zbierkové fondy a využiť ich nielen pre vedecký výskum a úzky okruh profesionálov, ale pre čo najširšiu verejnosť. Múzeá ako kultúrno-spoločenský jav nie sú výmyslom, či výdobytkom minulého storočia. Múzejná myšlienka je takmer taká stará ako civilizácia sama, pričom spolu s vývinom civilizácie sa vyvíjali aj múzeá. Z pohľadu Gregorovej „múzeá a múzejníctvo sa od polovice minulého storočia stali neodmysliteľnou súčasťou kultúry, čo potvrdzuje nielen ich stúpajúci počet a vzrastajúca kvalitatívna úroveň, ale aj – úmerne k tomu – zvyšujúci sa počet návštevníkov“ (Gregorová, 1984:7).

Myšlienku objektívnej podstaty múzea v rámci kultúry ako celku podporuje aj Mruškovič, podľa ktorého „múzeum predstavuje priestor, kde sa uskutočňuje komplexný proces, ktorý vo svojom výsledku má naplniť očakávania návštevníka“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:137). Rovnaký názor zastávajú aj Stránská a Stránský (2000:12), ktorí dodávajú, že „súčasťou múzejného sveta sa stávajú – aj

keď iba dočasne – aj tí, ktorí múzeá navštevujú a využívajú“.

Ako vidno kultúrno-výchovná funkcia múzeí od druhej polovice minulého storočia tvorí základ fungovania väčšiny múzeí. V týchto súvislostiach sa najdôležitejším predmetom skúmania javí kultúrno-výchovná činnosť a pôsobenie múzeí v najširšom zmysle (vzdelávaco-poznávacom, výchovnom, sociologickom, sociálno-psychologickom a pod.), s akcentom na vzťah k verejnosti. Gregorová vo svojej práci *Múzeá a múzejníctvo* konštatuje, že „*dnes už nijaké múzeum sa nemôže vzoprieť svojej spoločenskej funkcii, ktorá sa konkrétne realizuje ako vzdelávacie a kultúrno-výchovné pôsobenie múzea v celej jeho šírke*. Na druhej strane však je dosť múzeí, ktoré nevykonávajú alebo nemajú podmienky vykonávať vedecký výskum, no jednako vďaka zbierkovým fondom a ich prezentačnému využívaniu, vykonávajú predovšetkým svoje vzdelávacie a kultúrno-výchovné poslanie“ (Gregorová, 1984:102).

Našou štúdiou chceme prispieť k obohateniu poznatkov o vývoji múzejníctva a formovania funkcií múzeí. Pôvodný zámer múzeí *vykonávať vedecký výskum zbierkových predmetov sa vďaka sprístupneným zbierkovým fondom verejnosti a ich prezentačnému využívaniu značne rozšíril a zatriktívil. V súčasnosti plnia predovšetkým vzdelávacie a kultúrno-výchovné poslanie a stali sa neodmysliteľnou súčasťou rozvoja cestovného ruchu..* Prehľad využitia múzeí v historickom období s akcentom na kultúrno - výchovnú a zároveň poznávaciu funkciu múzeí vyžadoval vyrovnať sa s problematikou vývoja a dejín múzejníctva. Naším zámerom nie je podávať dejiny múzeí, zameranie štúdie vyžadovalo aspoň načrtnúť a stručne poukázať aj na túto stránku. Pri štúdiu a analýze problematiky múzeí a múzejníctva bolo nevyhnutné využiť poznatky celého radu vedeckých disciplín. V tejto súvislosti Gregorová (1984:8) uvádza, že „*jedine tak je možné zodpovedne objasniť a zdôvodniť ako podstatu, tak aj formovanie sa, miesto a funkciu múzeí.*“

Štúdia stručne podáva prehľad najstarších zberateľských tradícií v „predmuzeálnom“ období zberateľstva, naznačuje vznik prvých verejných múzeí vo svete a venuje pozornosť problematike vývoja a dejín múzejníctva. Analýza kultúrno-výchovnej a zároveň poznávacej funkcie múzeí vyžadovala vyrovnať sa s prehľadom vývinu definície pojmu múzeum, analýze jeho funkcií a klasifikácii múzeálnych zariadení.

V prácach autorov, ktorí sa venujú štúdiu múzejníctva a múzeí nebýva kultúrno-výchovná činnosť múzeí frekventovanou témou. Ani práce sociológov a ekonómov sa otázkou záujmu návštevníkov o muzeálne zariadenia príliš nezaoberajú. Prístup k danej téme v našej štúdii je pozitívne (empiricky) – analytický. Primárne nám nejde o popis múzeí ako inštitúcií, ale o funkcionálnu analýzu, ktorá múzeá skúma z hľadiska ich kultúrno-výchovnej funkcie ako jednej z najdôležitejších spoločenských funkcií múzeí. Metóda nášho výskumu sa opiera o „pôvodný archívny výskum“ a výpočty na základe dostupných štatistických dát. Dôležitým zdrojom informácií boli Výročné správy o činnosti slovenských múzeí.

Náčrt dejín múzejníctva

Podľa Gregorovej (Gregorová, 1984:256-258) pojem „múzejníctvo“ má dvojaké chápanie významu slova. Toto slovo možno interpretovať buď ako „*spoločenstvo ľudí pracujúcich v múzeách*“, t.j. celú „našu múzejnícku obec“ alebo - „*ako súbor všetkých činností vykonávaných na pôde múzea alebo týkajúcich sa múzeí, vrátane ich riadenia*“. Frekventovanejší a správnejší podľa autorky je práve druhý význam slova múzejníctvo. V nijakom prípade však nemožno pojem múzejníctvo zamieňať s pojmom muzeológia. V Malé československé encyklopedii (1986:378) je múzejníctvo chápané ako „*súhrnné oborové označenie pre riadenie, organizáciu a rôznorodú činnosť a pôsobenie múzeí a galérií*“. Múzejná myšlienka je takmer taká stará ako sama civilizácia. Najstaršie zberateľské tradície siahajú do čias antickkej kultúry a stredoveku. Súvisia s egyptskou, gréckou, rímskou a stredovekou kultúrou počnúc 4.-5. stor. pred n. l. až po 14. stor., v ktorom začínajú vznikať súkromné zbierky šľachty a neskôr aj univerzitných učilišť. (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:9) V tomto „predmuzeálnom“ období zberateľstva sa vytvárali prvé formy zariadení pripomínajúce múzeá, odlišné od významu novovekého múzejno-zberateľského hnutia smerujúceho k vzniku samostatných múzejných inštitúcií súkromného a verejného charakteru (Waidacher, 1999). V helenistickom a najmä rímskom období sa pamiatky vystavovali v chrámoch, kúpeľoch, knižniciach, palácoch, domoch boháčov a pod. V antickom svete boli veľkými zberateľmi napríklad cisári Claudius alebo Hadrián, ktorý založil v záhradách svojho paláca v Tivoli svojho druhu prvé „múzeum v prírode“ zasvätené gréckemu a egyptskému umeniu.

Renesančná etapa kultúrnych dejín ľudstva je z múzejného hľadiska príznačná zakladaním súkromných múzeí aristokratických rodín, napríklad rodiny Mediciovcov v Florencii. V Taliansku v 16. stor. existovalo asi 250 „*museo naturale*“, v ktorých boli zhromažďované prírodniny a kuriozity. Významnými zberateľmi boli aj španielski a rakúski Habsburgovci. Prvé z vatikánskych múzeí založili humanisticky naladení pápeži v 16. stor. ako Kapitolské múzeum. Obdobie osvietenectva prinieslo cieľavedomé formovanie inštitucionálneho múzejníctva (Lukáč, Molokáč, 2007: 3-4).

Vznik prvých verejných múzeí sa viaže na druhú polovicu 18. stor. Za prvé verejné múzeá sa považujú Amerbach-Kabinet v Bazilei (1661) a Ashmolean Museum v Oxforde (1683). Cisár Jozef II., dekrétom z roku 1783 sprístupnil svoju cisársku galériu vo Viedni, uvedenú katalógom spracovaným už na vedeckom základe. Z podnetu významného archeológa a historika umenia Johanna Winckelmanna bolo v roku 1753 založené British museum, ktoré sa stalo vzorom pre zakladanie obdobných inštitúcií. Toto múzeum položilo základy prvej vedecky zdôvodnenej triediacej metóde pri spracovaní a inštalovaní zbierok. British museum bolo verejnosti sprístupnené až v roku 1879 a bolo založené na zbierke vykopávok z lokalít starej gréckej a rímskej kultúry. V Paríži vzniklo Múzeum

Louvre (1773), neskôr premenované na Museum Francais v Louvri a po korunovácii cisára Napoleona II. na Musée Napoleon. Na jeho názve a zameraní sa odráža vplyv francúzskej buržoáznej revolúcie a predstavuje počiatok demokratizácie kultúry v Európe. Verejné múzeá tak vznikali v 18. stor. pod vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie. Zbierky v Musée Napoleon však boli počas napoleonských vojen hlavne z vojenskej koristi. V roku 1703 vzniklo v Petrohrade Národné múzeum (Marinemuseum) a Kunstkammera 1714 (komora umenia) – dnešná Ermitáž (1763 – 1764), ktoré boli založené z podnetu cára Petra I. a Kataríny II. (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:12).

V roku 1815 otvorili Múzeum Prado v Madride. V 19. stor. vznikajú v mnohých hlavných mestách národné múzeá a národné galérie (napr. Národné múzeum v Prahe v roku 1818, vtedy s názvom Vlastenecké múzeum), ktoré sa stávali špecifickými druhmi vedeckých ústavov, umelecko-priemyselné múzeá (najstaršie vzniklo v Londýne v roku 1852 ako South Kensington Museum, dnes Victoria and Albert Museum) a iné druhy špecializovaných múzeí. Zánik feudálneho zriadenia a rozvoj národných štátov v Európe priniesol v oblasti múzejníctva zameranie na ľudovú kultúru s potrebou výraznej prezentácie národnej kultúry formou viacodborových vlastivedných múzeí. Ťažisko zberateľstva sa presunulo na spolkový základ. Veľkým iniciátorom a podporovateľom rozvoja múzejníctva bol vtedajší štát (Lukáč, Molokáč, 2007:4). Koncom 19. stor. malo vedúce postavenie v múzejníctve Nemecko.

Na Slovensku, tak ako aj v celej Európe v 18. a 19. stor. vznikali v tejto dobe učené spolky a spoločnosti s vedeckovýskumnými a zberateľskými ambíciami (napr. Slovenské učené tovarišstvo, 1792). Vedecky orientovaní pedagógovia gymnázií a lýceí sa zaslúžili o zakladanie viacerých gymnaziálnych a lýcejných kabinetov s mineralogickými, botanickými a zoologickými zbierkami. V roku 1764 vznikol na pôde Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici zbierkový kabinet banskej techniky a nerastov, ktorý bol prvým múzeom technického charakteru vo svete (Lukáč, Molokáč, 2007:4). Na Slovensku tak predchodcami múzeí boli školské zbierky a zbierky učených spoločností v 18. a 19. stor. Jedno z prvých školských múzeí na území Slovenska bolo matematické múzeum v Košiciach, založené v roku 1769. Prvé snahy zriadiť verejné múzeum sa objavili v prvej polovici 19. stor. (Štúrovci, spolok Tatrin z roku 1844). V tomto období pôsobili viacerí zberatelia a bádatelia (napr. Francisci-Rimavský, S. Tomášik, A. H. Škultéty, S. Chalupka, M. Hamuljak a pod.), ktorí sa cieľavedome venovali záchrane slovenských pamiatok a pomáhali tak udržať slovenské národné povedomie. V roku 1856 vzniklo prírodovedné múzeum v rámci Lekársko-prírodovedného spolku v Bratislave. V roku 1857 vzniklo múzeum z muzeálnych zbierok Čaplovičovej knižnice. Prvé národné múzeum s vlastivedným zameraním bolo založené v rámci MS v roku 1863 pričinením F. V. Sasinka, Š. Moyses, J. Markusa a i. (Múzeá. Zv. III., 1979: 642-643). Otcom myšlienky založiť na Slovensku Maticu, u ktorej by zberateľstvo patrilo medzi prioritné úlohy, bol Pavol

Jozef Šafárik. V roku 1863 založila Matica slovenská múzeum, ktoré malo širší zberateľský program ako spolok Tatrín z roku 1844, ktorý sa viac orientoval na zber pamiatok ľudovej duchovnej kultúry (spievanky, porekadlá, hádanky, povesti a pod.). V tejto dobe sa zberateľstvo vďaka Matici slovenskej stalo prioritnou celospoločenskou úlohou a od roku 1869 malo Matičné múzeum expozíciu vo vlastnej budove. Kustódom múzea bol významný slovenský historik Fraňo V. Sasínek. V čase svojho zrušenia múzeum disponovalo zbierkou 26 tisíc zbierkových predmetov (Lukáč, Molokáč, 2007:4).

V roku 1868 vznikali župné, hradné, mestské múzeá, ktoré do roku 1918 slúžili prevažne maďarizačným snahám. Po zrušení Matice slovenskej v roku 1875 zaniklo aj Národné múzeum, ktoré bolo znovu založené v roku 1893. O jeho rozvoj sa zaslúžili A. Kmeť, P. Mudroň, P. a A. Halašovci, P. Sochán, P. Križko a i. Práve myšlienky založiť znovu múzeum ako celoslovenskú inštitúciu sa ujal botanik, geológ ba priekopník archeológie A. Kmeť. Jeho úsilie prinieslo svoje ovocie v podobe Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1893) – múzejného spolku s orientáciou na ľudové vrstvy. Desaťročia druhej polovice 19. stor. sú klasickým obdobím meštianskeho spolkového zberateľstva. Jedným z takýchto múzeí bolo Hornouhorské múzeum v Košiciach (neskôr Hornouhorské Rákócziho a ešte neskôr Východoslovenské) založené v roku 1872 Muzeálnym spolkom Horného Uhorska. Múzeum sa stalo jedným z tradičných centier múzejníctva na Slovensku. Stalo sa tiež prvým zoštatneným múzeom (1909). V období rokov 1873 až 1900 vzniklo na našom území 16 múzeí, ako napríklad Mestské múzeum v Kremnici (1976), Karpatské múzeum v Poprade (1883), Tatranské múzeum vo Veľkej (1881), Mestské múzeum v Banskej Bystrici (1889) a pod. V rokoch 1900 – 1918 pribudlo na území Slovenska ďalších 8 múzeí: Šarišské múzeum v Bardejove (1903), Hradné múzeum na Krásnej Hôrke, Banícko – hutnícke múzeum v Rožňave (19012) a pod. (Lukáč, Molokáč, 2007:5). Po roku 1918 vznikol väčší počet múzeí. V roku 1923 Slovenské vlastivedné múzeum v Bratislave, ktoré bolo v roku 1924 spojené so zbierkami Zemědělského múzea spojené do Slovenského múzea.

Bratislava sa stala novým politickým a kultúrnym centrom Slovenska a v roku 1924 tu bola založená Spoločnosť slovenských vlastivedných múzeí. Hoci SNM v Martine malo aj cenné archeologické zbierky a zbierky prírodnín, stále viac sa kvôli rozvoju bratislavského múzejníctva orientovalo výlučne na slovenskú ľudovú kultúru. Vďaka korunovej „kmeťovskej“ zbierke bola v Martine postavená nová budova (1932). Počet múzeí v rokoch 1918 až 1939 vzrástol z počtu 24 na 30 (avšak o niektoré múzeá Slovensko prišlo v dôsledku Viedenskej arbitráže v roku 1938). V roku 1940 vznikol v Bratislave Zväz slovenských múzeí na čele s Jozefom Škultéty, ktorý založil svoju Knižnicu. V jej edičnom rade sa objavili prvé odborné práce s tematikou muzeálnej práce na Slovensku (Lukáč, Molokáč, 2007:5).

Špecializované múzeá začali vznikať za I. ČSR, ale najmä po roku 1945, resp. po roku 1948. Medzi prvé špecializované múzeá na Slovensku možno zaradiť Múzeum J. N. Hummela v Bratislave (1937). Z múzeí, ktoré vznikli tesne po skončení vojny malo celoštátny význam Technické múzeum v Košiciach (dnes Slovenské technické múzeum). Okrem zoštátnenia sa múzeá dočkali územnej reštrukturalizácie (krajské a okresné múzeá) a novej koncepcie (vlastivedné a špecializované). Priebežne bol tiež riešený problém nedostatku kvalifikovaného personálu. V roku 1945 pracovalo vo všetkých slovenských múzeách iba 45 pracovníkov. V šesťdesiatych rokoch vývoj múzejníctva na Slovensku zaznamenal novú orientáciu. Zakladali sa v prvom rade špecializované múzeá (napr. Poľnohospodárske múzeum Nitra – 1960, Lesnícke a drevárske múzeum Zvolen z roku 1956).

V 50. rokoch boli na Slovensku 3 literárne múzeá: Múzeum Janka Jesenského v Bratislave, Múzeum Petra Jilemnického v Jure pri Bratislave a Múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. V rokoch 1961-1965 vznikli 3 literárne múzeá: Literárnohistorické múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Literárne múzeum Imre Madácha v Dolnej Strehovej a Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre. V sedemdesiatych rokoch k nim pribudol celý rad literárno-múzejných expozícií, ktoré prezentovali literárne diela Ľ. Štúra, A.S. Puškina, J. G. Tajovského, J. M. Hurbana, P. Horova. V Martine vzniklo Slovenské národné literárne múzeum. Do začiatku 80. rokov k literárnym múzeám pribudlo ďalších 35 pamätných izieb s literárnou tematikou (Lukáč, Molokáč, 2007:5).

Podľa zákona SNR o múzeách a galériách z roku 1961 sa múzeá v sústave kultúrno-výchovných zariadení stali ústavmi bádateľskej práce a dokumentačnej činnosti, ochrancami národných kultúrnych hodnôt a svojim výchovným pôsobením nositeľmi a propagátormi pokrokových tradícií ľudu a vedeckého poznania. Zákon inicioval vznik Slovenskej rady pre múzeá a galérie, ktorej odborné komisie významne prispeli ku skvalitneniu múzejnej činnosti a k rozvoju vedeckého výskumu a edičnej aktivity. Zároveň zákon konečne vyriešil vzťah Slovenského múzea v Bratislave a SNM v Martine, a to ich zlúčením, pričom martinské pracovisko sa stalo Etnografickým múzeom. Vlastivedné múzeá sa začali orientovať na vývoj robotníckeho hnutia, protifašistický odboj a problematiku socialistického vývoja. S touto tematikou vznikli aj špecializované múzeá: Múzeum SNP, Dukelské múzeum, Múzeum V. I. Lenina, Múzeum Slovenskej republiky rád. Zakladali sa ďalšie špecializované múzeá, hlavne literárne múzeá a pamätné izby, múzeá ľudovej architektúry a umeleckopriemyselné múzeá, ktoré boli sprístupnené verejnosti. Do roku 1945 bolo na Slovensku 29 vlastivedných a 4 špecializované múzeá a v roku 1978 bolo spolu 78 múzeí, z toho 7 ústredných, ostatné v správe miest, okresov, príp. krajov. V roku 1956 bol založený Muzeologický kabinet SNM v Bratislave ako odborné metodické a dokumentačné pracovisko (Múzeá. Zv. III., 1979:643).

Definícia pojmu „múzeum“ a jeho funkcie

Prehľad o vývine definície múzea je obsiahnutý v knižnom diele A. Gregorovej: *Múzeum a múzejníctvo* (1984, s. 199-208), založenom na teoreticko-metodologickom základe filozofického prístupu k muzeológii. Autorka v tomto diele uviedla niekoľko definícií, resp. charakteristik pojmu múzeum v chronologickom postupe, z ktorých vyberieme iba niektoré:

George Brown Goode uvádza, že: *„Múzeum je inštitúcia na ochranu takých objektov, ktoré najlepšie ilustrujú javy prírody a výtvory človeka a ich využitie v záujme rozvoja poznania, kultúry a osvety ľudu“* (Browne, Burns, 1941:1). Podľa Murraya Davida : *„Múzeum je zbierka starožitných pamiatok a iných objektov, významných pre študujúcich a vedcov, usporiadaná a vystavená podľa vedeckej metódy“* (Murray, 1904:259-260). V roku 1918 definíciu múzea uviedol Treter Mieczyslaw. Podľa neho: *„Múzeá sú vedecké inštitúcie, v ktorých sa na podklade systematicky usporiadaných, plánovito a odborne zozbieraných a náležite konzervovaných ukážok znázorňuje celkový obraz ľudského poznania o prírode, človeku a jeho civilizácii a kultúre“* (Treter, 1918:94). Podľa výroku L. V. Colmana asi z roku 1935: *„Múzeum je inštitúcia, ktorá používa svoje zbierky pre špecifický účel: totiž zvýšiť kultúrnú úroveň a vzdelanosť širokého publika“* (Bazin, 1987:267). V roku 1949 J.F. Svoboda podáva nasledovnú definíciu: *„Múzeum je výskumný ústav, ktorý sa riadi podľa zásad pre vedeckú prácu a práva a povinnosti určuje, pokiaľ nemáme múzejný zákon, jeho zvláštne poslanie...“* *... pritom význam múzea nespočíva v počte predmetov ani v ich zberateľskej cene, ako na ich vedeckej hodnote a ani na počte náhodných návštevníkov, divákov, ako na účelnosti a organizácii výskumnej práce“* (Svoboda, 1949:5-7).

Ako tvrdí Gregorová, názorová jednota u jednotlivých autorov definície pojmu „múzeum“ je neúplná. Definície sú v podstate opisné, deskriptívne, vyvedené z pozorovania vonkajších znakov múzea, ktoré sú vystihnuté pomerne dobre a vyčerpávajúco. No to na definícií pojmu múzea ešte nestačí: vedie to iba ku komplikovanému opisu funkcií múzeí, pričom niektorí autori kladú väčší dôraz na funkciu výchovnú, iní na funkciu vedeckú. Autori sú ovplyvnení aj vtedajším stavom múzeí v krajinách rozličného spoločenského zriadenia a z toho potom pri definícii múzea vychádzajú. Lenže definícia pojmu múzea ako takého musí byť natoľko zovšeobecňujúca, aby vystihla všetky podstatné znaky pojmu múzea vôbec. Preto je to definícia t.j. pojem predmetu, a nie sám predmet (Gregorová, 1984:202). Podľa Gregorovej *„Múzeum je ústav, v ktorom sa zákonite uplatňuje a realizuje osobitný vzťah človeka ku skutočnosti, spočívajúci v cieľavedomom a systematickom zhromažďovaní, uchovávaní a všestrannom vedeckom i kultúrno-výchovnom využívaní takých vybraných mobilných (najmä trojrozmerných) predmetov, ktoré sú hmotnými dokladmi vývinu prírody a spoločnosti“*. V tejto definícii múzea je v odlišovacích znakoch vystihnutá trojnásobná (resp. štvornásobná) funkcia múzeí: - zhromažďovať, uchovávať a všestranne (vedecky

i kultúrno-výchovne) využívať vybrané mobilné (najmä trojrozmerné) predmety ako hmotné doklady vývinu prírody a spoločnosti (Gregorová, 1984:206).

Podľa Š. Mruškoviča „*Múzeum je inštitucionalizovanou formou múzejno-zberateľského, ochranného, vedeckovýskumného a kultúrno-výchovného významu s vymedzenou územnou, obsahovou a špecifickou pôsobnosťou*“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:107). Múzea vo všeobecnosti sa charakterizujú ako špecifické, inštitucionálne, organizované zberateľsko-záchranne zariadenia v zbierko-tvornej oblasti s ochranným, dokumentárnym a výchovným poslaním. Vedecký význam sa im priznával až neskôr (vo Veľkej Británii a Francúzsku už koncom a zač. 19. stor.) profil špecifických vedeckých inštitúcií až začiatkom 20. stor. (Treter, 1918:94). Š. Mruškovič vo svojej práci uvádza všeobecne platnú definíciu Medzinárodnej rady múzeí ICOM (International Council of Museums) z roku 1963, ktorú rada upresnila vo svojich stanovách z roku 1974. Podľa nich „*Múzeum je ústav, v ktorom sa zákonite uplatňuje a realizuje osobitný vzťah človeka ku skutočnosti, spočívajúci v cieľavedomom a systematickom zhromažďovaní a všestrannom vedeckom i kultúrno-výchovnom využívaní takých vybraných mobilných (najmä trojrozmerných predmetov), ktoré sú hmotnými dokladmi vývinu prírody a spoločnosti*“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:108-109). Touto istou definíciou Medzinárodnej rady múzeí ICOM (podľa Stanov ICOM z roku 1974) sa zaoberá práca A. Gregorovej, ktorá patrí k priekopníckym dielam na Slovensku v oblasti múzejníctva. Definíciu Medzinárodnej rady múzeí ICOM uvádza takto: „*Múzeum je inštitúcia bez zárobkových cieľov v službách spoločnosti, ktorá zhromažďuje, uchováva, komunikuje a najmä vystavuje pre účely štúdia, výchovy a potešenia hmotné doklady vývinu prírody a človeka*“ (Gregorová, 1984:202). Definícia Medzinárodnej rady múzeí ICOM (podľa Stanov ICOM z roku 1974) je interpretovaná aj v internetovom zdroji Lukáča a Molokáča: Múzejníctvo v geoturizme a základy muzeológie, kde je uvedená takto: „*Múzeum je nezisková organizácia s významným spoločenským poslaním, otvorená verejnosti. Jeho činnosť sa sústreďuje na zber, uchovanie, skúmanie, vystavovanie hmotných dokladov o človeku a jeho prostredí za účelom štúdia, vzdelávania, výchovy a potešenia*“ (Lukáč, Molokáč, 2007:12).

E. Stránská a Z. Z. Stránský sú toho názoru, že dnes sa najčastejšie operuje práve s touto definíciou zakotvenou v čl. 3 Stanov ICOM: „*Múzeum je nezisková, stála inštitúcia slúžiaca spoločnosti a jej rozvoju, prístupná verejnosti, ktorá získava, uchováva, skúma, sprostredkováva a vystavuje hmotné doklady o vývoji človeka a prostredia v ktorom žije, za účelom štúdia, výchovy a potešenia*“. Zároveň Stránská a Stránský uvádzajú znenie memoranda, ktoré v roku 1991 vydala Britská múzejná spoločnosť, kde sa uvádza, že: „*Múzeum je inštitúcia, ktorá zbiera, dokumentuje, ochraňuje, vystavuje a interpretuje hmotné svedectvo a s ním spojené informácie na prospech spoločnosti*“. Podľa autorov nedostatkom vyššie uvedených definícií je, že väčšinou zostávajú len pri výpočte činností, ale nepostihujú v čom spočíva zmysel tejto objektivizácie, čím sa v nich neodráža

dynamika vývoja (Stránská, Stránský, 2000:86). Z vyššie uvedených definícií viacerých autorov, ktorí vo svojich prácach aplikujú definíciu zakotvenú v čl. 3 Stanov Medzinárodnej rady múzeí ICOM vyplýva, že každý z nich k nej zaujíma vlastné stanovisko a jej znenie prispôbuje svojim predstavám o charakterizovaní a ponímaní múzea.

Na Slovensku prvýkrát definoval múzeá a galérie Zákon o múzeách a galériách č. 54 z roku 1959 a najmä Zákon SNR č.109/1961 Zb. o múzeách a galériách. Múzeá a galérie sa v nich chápu ako „ústavy, plánovito zhromažďujúce, odborne spracujúce a vedeckými metódami spracovávané zbierky hmotného dokladového materiálu o vývine prírody a spoločnosti, a tiež tvorivej umeleckej činnosti a ľudskej tvorivosti, využívané v rámci svojej kultúrnej a osvetovej činnosti“. Podľa tejto definície – múzeá sú strediskami vedomostí a informácií, ktoré sú dôležité pre porozumenie a hodnotenie sveta prírody (vrátane človeka) okolo nás. Prostredníctvom zbierok umožňujú pochopiť povahu vecí a nimi prezentovaných javov, ako výsledok pôsobenia prírody a spoločnosti v historickom procese ich vzniku a vývoja. Tým, že sprostredkovávajú ich bezprostredné vnímanie, poznanie a osvojovanie širokými vrstvami ľudí všetkých generáčnych a sociálnych skupín, sú výrazom procesu demokratizácie kultúrneho dedičstva a jeho odkazu žijúcim generáciám. V tomto procese bilaterálnosť a názorová mnohostrannosť návštevníkov muzeálnych expozícií a výstav umožňuje výmenu medzi múzeami a návštevníkmi, ale i medzi návštevníkmi múzea navzájom. Od konca 19. stor. vznikajú popri múzeách „interiérového typu, aj múzeá „exteriérového typu, akými sú napríklad múzeá v prírode, objekty in situ využívané ako pamiatky s tradičným interiérom a pod. (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:108-109). Aktuálnu definíciu múzea prináša zákon č. 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty, podľa ktorého múzeum (a aj múzeum umenia – galéria) je špecializovaná právnická osoba alebo špecializovaný organizačný útvar právnickej osoby, ktorý na základe prieskumu a vedeckého výskumu zhromažďuje, vedeckými metódami zhodnocuje a odborne spravuje zbierkové predmety. Tie sprístupňuje verejnosti a využíva vo verejnom záujme (Lukáč, Molokáč, 2007:12).

Aby múzeum mohlo rozvíjať svoje muzeálne poslanie, musí spĺňať aspoň základné požiadavky uvedené na obr. 1.

Základnými charakteristickými znakmi, ktoré robia z múzea inštitúciu podľa Lukáča a Molokáča (2007:13) sú: - vlastníctvo zbierkového fondu, - muzeologický výskum vlastných zbierok, - odborná ochrana a správa zbierok, - sprístupnenie zbierok verejnosti a vlastníctvo muzeálnej budovy. Vo svojej práci „Múzeá a múzejníctvo“ Gregorová (1984:222) rozlišuje nasledovné funkcie múzeí: - cieľavedomé a systematické zhromažďovanie muzeálnych predmetov a vytváranie zbierkových fondov, - uchovávanie a ochraňovanie muzeálnych fondov a všestranné využívanie muzeálnych zbierok (obr. 2).

Obr. 1: Základné znaky múzea

Figure 1: The basic features of the museum

Zdroj: podľa Lukáča a Molokáča, 2007 spracovali autori

Obr. 2: Funkcie múzeí

Figure 2: The functions of museums

Zdroj: podľa Gregorovej, 1984, spracovali autori

Funkcia všestranného využívania muzeálnych zbierok znamená ich plné a mnohostranné využívanie pre potreby vedy a kultúrno-výchovného pôsobenia. Túto funkciu možno rozdeliť na dve základné podskupiny kultúrno-výchovnú a vedeckovýskumnú funkciu múzeí. Keďže kultúrno-výchovné účely sú

podmienené výsledkom a spôsobom uplatnenia vedeckých poznatkov, t.j. sú ich popularizáciou, potom vedecká práca múzeí je predpokladom aj práce kultúrno-výchovnej. Podľa autorky „zatiaľ čo pri vedeckom využití múzeí sa kladie dôraz na stránku gnozeologickú, ktorá človeka informuje (prínos nových poznatkov pre vedu), pri kultúrno-výchovnom využití, ktoré človeka formuje (pri zachovaní vedeckej interpretácie), sa kladie dôraz navyše na ideové, estetické, morálne, výchovné atď. pôsobenie i popularizovanie vedeckých poznatkov“ (Gregorová, 1984: 240). Okrem Gregorovej sa problémami funkcií múzeí zaoberali okrem iných hlavne J. Neustupný (1968), J. Beneš (1977) a Z.Z. Stránsky, ktorý skúma funkcie múzea v rámci troch typov teórií: teórie muzeálnej selekcie, teórie muzeálnej teaurácie a teórie muzeálnej komunikácie (Stránsky, 1972:13). Výstižný je pohľad na múzeum v práci Stránskej a Stránskeho (2000:87), ktorí zdôrazňujú, že „existencia akejkolvek inštitúcie nie je daná ňou samotnou, ale tým čomu slúži.“

Bibliografických prác venovaných problematike múzeí a múzejníctva je niekoľko. Jednou z najvýznamnejších je bibliografia A. Gregorovej (1984: 273-289). Bibliografia podľa Gregorovej „*môže byť vodidlom pre ďalšie a hlbšie štúdium najmä parciálnych otázok*“. Muzeológia je otvoreným systémom poznatkov, ktorý treba naďalej zdokonaľovať, spresňovať a dotvárať. Jej bibliografia podáva prehľad – muzeologickej literatúry, ktorú predstavuje v týchto skupinách:

- a) knihy zborníky, bibliografie
- b) časopisecké články a štúdie
- c) ostatná literatúra - filozofická, psychologická, sociologická atď.

Stránská a Stránský podávajú výberovú bibliografiu o vývoji a stave muzeologického myslenia, ktorá je usporiadaná tak, aby umožnila rýchlu orientáciu. Štruktúra výberovej bibliografie Stránskej a Stránskeho zodpovedá štruktúre práce a tituly sú riadené podľa dát vydania. Štruktúra bibliografických prác je nasledovná: - informačná báza, - múzejný fenomén, - metamuzeológia, - teoretická muzeológia, - historická muzeológia, - súčasná muzeológia, - muzeografia, špecializované muzeológie, eko-muzeológia, - výchova v muzeológii (Stránská a Stránský, 2000:111). Vzhľadom na zameranie našej štúdie budeme väčšiu pozornosť venovať práve kultúrno-výchovnej funkcii múzeí.

Kultúrno-výchovná funkcia múzeí

Z pohľadu Gregorovej „múzeá tak, ako ich môžeme sledovať v ich vlastnom vývine sú kultúrno-spoločenským (a teda aj historickým) javom. Vytvoril ich človek pre človeka, pre spoločnosť. Vo svojej inštitucionalizovanej podobe sú súčasťou celého radu vedeckých, kultúrnych, kultúrno-výchovných a vzdelávacích inštitúcií. Tvorila spolu s inými inštitúciami – školami, akadémiami, vedecko-výskumnými ústavmi, divadlami a pod. základňu, na ktorej sa realizuje kultúra

v najširšom význame slova. Tieto inštitúcie sú nositeľmi kultúry, ale aj vyjadrením určitého jej stupňa, ba dokonca sú výrazom kultúrnosti štátu, národa, danej spoločnosti“ (Gregorová, 1984:102).

K rozšíreniu funkcií múzeí a ich spopularizovaniu prispel ako bolo uvedené vyššie zákon SNR o múzeách a galériách z roku 1961, na základe ktorého sa múzeá v sústave kultúrno-výchovných zariadení stali ústavmi bádateľskej práce a dokumentačnej činnosti, ochrancami národných kultúrnych hodnôt a svojim výchovným pôsobením nositeľmi a propagátormi pokrokových tradícií ľudu a vedeckého poznania (Múzeá. Zv. III., 1979:643).

Podľa tvrdenia Gregorovej *„múzeá sú v zásade inštitúcie kultúrne, čím berieme tým na zreteľ práve tak ich zbierko-tvornú pôsobnosť a funkciu (ktorá je funkciou základnou) ako aj uchovávanie a všestranné (t.j. vedecké a kultúrno-výchovné) využívanie zbierkových fondov.“* Z jej pohľadu *„ani to „najvedeckejšie“ múzeum sa nemôže zaobiť napríklad bez prezentácie zbierok navonok, smerom k verejnosti, čím splňa zároveň svoje kultúrno-výchovné poslanie. Na druhej strane sa ani jedno „najosvetovejšie“ múzeum nemôže zaobiť bez vedeckého základu* (Gregorová, 1984:279). V tomto zmysle plnia všetky múzeá ako kultúrne inštitúcie nenahraditeľné a ničím nezameniteľné spoločenské poslanie. Toto spoločenské poslanie múzeí je zároveň nadradenou funkciou múzeí, je strechou, ktorá spája v záverečnom fungovaní všetky ostatné funkcie múzea. Zhruba od 60. rokov minulého storočia všetky múzeá majú tendenciu maximálne exploatovať zbierkové fondy a využiť ich nielen pre vedu a úzky okruh záujemcov, ale pre čo najširšiu verejnosť. Táto tendencia sa dá dokázať aj napríklad ustavične stúpajúcou návštevnosťou a neustále vzrastajúcim záujmom o múzeá zo strany návštevníkov.

Na rozdiel od Gregorovej pri hodnotení činnosti múzeí Mruškovič kultúrno-výchovnú činnosť múzea rozširuje o činnosť vzdelávaciu. Pod pojmom vzdelávacia činnosť v múzeu Mruškovič rozumie ... *„špecifickú prácu založenú na vzájomnej interakcii muzeológa a návštevníka predovšetkým v múzejnom prostredí, ale tiež mimo neho“*. Z jeho pohľadu jednou zo základných požiadaviek je, aby muzeológ dobre ovládal príslušné techniky a metódy sprostredkovania poskytnutých informácií, s ohľadom na všetky vekové a sociálne skupiny účastníkov vzdelávacích programov, ich vzdelanie a perceptívne schopnosti. Tieto náročné požiadavky stavajú lektorov múzeí na rovinu ostatných vedeckých (odborných) pracovníkov. Túto činnosť by mali vykonávať nielen určení lektori, ale všetci odborní pracovníci múzea bez rozdielu. Zároveň Š. Mruškovič dodáva, že *„vzdelávacia a kultúrno-výchovná činnosť múzea prostredníctvom využívania zbierkových predmetov je dominantnou úlohou každého múzejného pracoviska“* (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:137). Vzdelávaciu úlohu múzea takto chápali už zakladatelia Muzeálnej slovenskej spoločnosti. V 20. stor. najmä v jej druhej polovici sa ňou zaoberali mnohí odborníci skúmajúci dopad a vplyv tejto muzeologicky prestížnej činnosti. Z ich poznatkov vyplýva, že pre uskutočňovanie vzdelávacích a kultúrno-výchovných činností majú absolútnu prednosť formy

sprostredkovávania muzealít za aktívnej účasti návštevníkov pomocou pozorovania, porovnávania i konfrontovania, zovšeobecňovania a prieskumu cítenia a tvorenia pojmov i domnienok. V tejto súvislosti podľa Mruškoviča „*múzeum predstavuje priestor, kde sa uskutočňuje komplexný proces, ktorý vo svojom výsledku má naplniť očakávania návštevníka.*“ Z jeho pohľadu k základným požiadavkám a predpokladom úspechu vzdelávacej a kultúrno-výchovnej činnosti v múzeu patria:

- racionálne plánovanie v tejto činnosti a jej realizácia
- výber a voľba správnych foriem a metód pre sprostredkovaciu prácu medzi zbierkovými predmetmi a návštevníkmi (predpokladanými vnímateľmi)
- ujasnenie metodiky kontaktu medzi sprostredkovateľom informácií a návštevníkmi programu
- voľba vhodných organizačných a technických prostriedkov pre realizáciu podujatia zvolenie účinnej formy reklamy.

Vzdelávacia a kultúrno-výchovná činnosť múzea je náročná, mnohorraká a mnohознаčná, značne závislá na jeho ekonomických podmienkach, ale neodmysliteľná od poslania každého múzea. Vo svojom komplexe je zrkadlom kvality a akcieschopnosti múzea, jeho vedenia i celého pracovného tímu. Podľa Mruškoviča vzdelávacia a kultúrno-výchovná činnosť múzea je značne odlišná od vzdelávacích foriem nemuzeálnych inštitúcií. Z jeho pohľadu „*jej cieľom nie je vzdelávanie v pedagogickom zmysle ale umožňovať vzdelávanie v zmysle poučenia o konkrétnych javoch prírody a spoločnosti, v ich súvislostiach a vzťahoch navzájom, vyvolávať zážitky, podnecovať predstavivosť a tak rozvíjať zmyslové povedomie návštevníkov múzea, t.j. prostredníctvom priameho kontaktu so zbierkovými predmetmi.*“ Múzeum nemá nahrádzať pedagógov ani školský vyučovací proces, ale prispôbovať mu informačno-poznatkovú a zážitkovú bázu na základe cieľu zameranej prezentácie zvolených muzealít.“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:137)

K najdôležitejším funkciám kultúry, ktoré môžeme aplikovať aj na kultúrno-výchovnú funkciu činnosti múzeí patria: - výchovná, - poznávacia, normatívna, - informačná, - akumulačná, - komunikatívna, - estetická a etická. Uvedené kritériá vyjadrujú:

- a) hodnotu množstva oznamovaných informácií najmä najzávažnejšie hodnoty z hľadiska účinnosti prezentovaných prostriedkov
- b) hodnotu zastúpených dokumentov z hľadiska autenticity svedectva a jeho pravdivosti
- c) hodnotu exponovaných predmetov a dokumentov z hľadiska ich vedeckých, umeleckých, technických kvalít
- d) hodnotu úrovne kvality, nadväznosti, vnímania a estetických vlastností prezentovaných hodnôt.

Každé z uvedených kritérií obsahuje viac hodnotových prejavov a vlastností, ktoré vplyvajú na kvalitu prezentovaných skutočností. Z nášho pohľadu je potrebné funkciu múzea okrem kultúrno-výchovnej a vzdelávacej rozšíriť aj o funkciu poznávaciu, nakoľko od 60.-tych rokov minulého storočia sa múzeá stali primárnym predpokladom kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu.

Typológia a klasifikácia múzeí

Ako tvrdí Gregorová, ak chceme stručne poukázať na typológiu múzeí, musíme si uvedomiť, že *„napriek požiadavke plnenia troch základných funkcií múzea jednako existujú medzi múzeami značné rozdiely, ktoré umožňujú klasifikovať múzeá do viacerých skupín, tried, či typov.“* Kritérium klasifikácie vychádza zo spoločných a rozdielných vlastností typu. Takto prídu do úvahy v podstate dva základné typy múzeí – podľa predmetu, t.j. podľa druhu zbierkového fondu a podľa prevažujúceho druhu činnosti, t.j. podľa uprednostnenia tej či onej funkcie.

A. Horizontálne členenie. Podľa predmetu členiť múzeá znamená zohľadniť druh ich zbierkových fondov. Toto členenie zodpovedá šírke a rozmanitosti dokumentovanej skutočnosti: možno hovoriť aj o horizontálnom členení, ktoré dovoľuje veľmi podrobnú typológiu múzeí, pričom v podstate ide o dva základné druhy, či typy múzeá:

- spoločenskovedné a
- prírodovedné.

Okrem nich existujú u nás aj tzv. vlastivedné múzeá, ktoré majú zbierkové fondy zložené, t.j. spoločenskovedné a prírodovedné (Gregorová, 1984:243). Podľa Mruškoviča jednotlivé druhy múzeí vyjadrujú predovšetkým zbierko-tvorný obsah a z neho vyplývajúci vzťah k pramenným (vedným) disciplínám, ktoré spoluurčujú ich konkrétne obsahovo-muzeologické zameranie (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:113). F. Waidacher (1999) na druhej strane rozlišuje: prírodovedné múzeá, historické múzeá, múzeá dejín kultúry, vedecko-technické múzeá, umelecké múzeá, združené múzeá, osobitné formy múzeí napr. skanzeny, zoologické záhrady, botanické záhrady, archeologické lokality, MPR a pod.

Další typ klasifikácie, ktorý Gregorová uvádza je členenie múzeí podľa uprednostňovania tej či onej funkcie.

B. Vertikálne členenie múzeí, t.j. podľa uprednostňovania jednej z funkcií. Toto členenie umožňuje rozdeliť múzeá na také, ktoré uprednostňujú zhromažďovanie, ochraňovanie a vedecké využitie zbierok. Druhú skupinu tvoria múzeá, ktoré tieto zbierky predovšetkým popularizujú. K múzeám, ktoré popularizovaniu venujú väčší dôraz patrí celý rad napr. školských múzeí, slúžiacich predovšetkým pre pedagogicko-didaktické účely alebo múzeá

s atraktívnym a rozmanitým kultúrnym programom. Vertikálne členenie umožňuje deliť múzeá na vedeckovýskumné a kultúrno-výchovné ústavy, zariadenia, či organizácie.

Ďalšia možnosť klasifikácie múzeí sa podľa Gregorovej týka ich územnej alebo národnej pôsobnosti:

C. Členenie podľa územnej alebo národnej pôsobnosti. Tu prichádzajú u nás do úvahy múzeá s miestnou, mestskou, okresnou, regionálnou, krajskou a celoslovenskou pôsobnosťou. Podľa Gregorovej pokiaľ ide o špecializované múzeá, tie majú u nás zvyčajne pôsobnosť celoslovenskú (napríklad Technické múzeum). Múzeum vlastivedného typu s celoslovenskou pôsobnosťou je prirodzene iba jedno - Slovenské národné múzeum. Treba zdôrazniť, že pod pojmom „pôsobnosť“ Gregorová mala na mysli nielen celoslovenský, krajský a podobný dosah (pokiaľ ide napríklad o vplyv na návštevníkov), ale aj „*ich kompetenciu, povinnosti a samotnú zbernú oblasť*“, ktorá ich oprávňuje (aj štatutárne) zhromažďovať zbierkové predmety týkajúce sa určenej a vymedzenej zbernej oblasti, ktorá je v relácii územnej pôsobnosti múzea. Teritoriálne členenie múzeí nevylučuje možnosť kombinovať rozličné iné typy múzeí (podľa horizontálneho a vertikálneho členenia).

Detailnejší pohľad na kategórie múzeí podáva Š. Mruškovič, podľa ktorého „*múzeá sú historicky podmienené vlastníckymi a teritoriálnymi vzťahmi, závislými na záujmoch ich zriaďovateľov, zväčša súladiacich s historickým vývojom múzejníctva a jeho diferenciaciou podľa obsahovej vymedzenosti a územnej pôsobnosti*“ (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:111).

Z hľadiska kategorizácie rozlišuje: - múzeá vlastivedného typu a múzeá špecializované. K ďalším kategorizáciám múzeí Š. Mruškovič pristupuje z hľadiska vlastníckych vzťahov a z hľadiska územného, obsahového a špecifického určenia múzeí (obr. 3).

Z hľadiska vlastníckych vzťahov autor rozlišuje:

- Múzeá vo verejnom vlastníctve (národné, štátne, krajinské, spolkové, regionálne, krajské, okresné, miestne),
- Múzeá v súkromnom alebo spolkovom vlastníctve. Spravidla ide o múzeá rôznych spoločností alebo jednotlivých zberateľov. Na Slovensku spolkové múzeá mali určitú tradíciu až do polovice 20. stor. Napríklad SNM existovalo v rámci Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Vlastivedné múzeum v Bratislave v rámci SVS.
- Múzeá špecializovaných funkcií vo verejnom alebo súkromnom vlastníctve,
- Múzeá z hľadiska teritoriálneho,
- Múzeá a pamätné izby miestneho významu (hradné, zámocké, dedinské, kostolné, družstevné a pod.

Z hľadiska územného, obsahového a špecifického určenia múzeí Š. Mruškovič rozlišuje:

- múzeá územného vymedzenia (miestne, mestské, okresné, regionálne, krajské, celonárodné, celoštátne),
- múzeá obsahového určenia (vlastivedné a špecializované – historické, literárne, archeologické, etnografické, technické, speleologické, banícke, balneologické a pod.),
- múzeá špecifického zamerania (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:111-112).

Obr. 3: Klasifikácia múzeí

Figure 3: Classification of museums

Zdroj: podľa Gregorovej, 1984 a Mruškoviča, 2005 spracovali autori

Na vymedzenie typov múzeí je v príspevku preferované územné vymedzenie, ktoré rozlišuje múzeá národné, regionálne a miestne – lokálne. Národné múzeá reprezentujú špecifické zbierkové predmety celého národa. Tak sa stretávame s národnými múzeami archeologických pamiatok, pamiatok národopisných, technických a pod., pričom v rámci druhov môžu byť i užšie

špecializácie: múzeá banícke, lesnícke, poľnohospodárske a i. Aj keď predstavujú zbierky predmetov celého územia krajiny, zväčša sú umiestnené v ťažisku výskytu týchto hnutelných pamiatok. Regionálne múzeá vystupujú ako zberné a dokumentačné objekty zbierkových predmetov jednotlivých regiónov. Často podávajú obraz o starých, pôvodných jadrových územiach krajiny (župy, stolice). Zberné oblasti majú regionálny charakter. Miestne múzeá uchovávajú zbierkové predmety iba z bezprostredného okolia (Mišúnová-Šulavíková, 1977:154-169). Územné vymedzenie je často ponímané v zmysle administratívno-organizačného kritéria usporiadania územia, ktoré je vhodným prostriedkom pre vyjadrenie kompetencií a zároveň priestorového rozmiestnenia návštevníkov.

Stav siete múzeí na Slovensku a ich kultúrno-výchovná činnosť

Gregorová pod pojmom muzeálna sieť „rozumie u nás takú sústavu múzeí rozličného typu, druhu a stupňa, v ktorej sa zároveň stanovuje či rieši aj koncepcia (úlohy) múzeí, ich obsahová a teritoriálna pôsobnosť a vzájomné vzťahy, práve tak ako úroveň príslušného riadenia (nadriadené orgány) a odbornو-metodickej pomoci.“ Dôležité je zároveň konštatovanie Gregorovej, že sieť múzeí (muzeálna sieť) je pojmom a javom historickým, podlieha zmenám a sústavne sa kryštalizuje. Podľa nej „koncepcia, klasifikácia a typológia múzeí zohľadnená v sieti múzeí vyjadruje navyše aj reálnu a zároveň záväznú smernicu potrieb rozvoja múzejníctva“ (Gregorová, 1984:245). Autori Stránská a Stránský poukazujú na nejasnosť v typológii múzeí a v štruktúrach národných, ako aj medzinárodných sietí. Sám pojem múzejná sieť je veľmi vágny a väčšinou sa spája iba s direktívnymi formami riadenia kultúry. To je však podľa autorov výrazom nepochopenia úlohy inštitucionalizácie múzejného fenoménu (Stránská, Stránský, 2000:86). Členenie múzeí na štátne a súkromné sa u nás udomácnilo po roku 1989. Podľa Š. Mruškoviča (2005:105) stav siete múzeí na Slovensku v jednotlivých historických obdobiach bol nasledovný:

Rok 1873	5 múzeí (vrátane Matičného múzea)
Rok 1893	12 múzeí (v roku vzniku Muzeálnej slovenskej spoločnosti)
Rok 1918	24 múzeí (v roku vzniku Československej republiky)
Rok 1939	25 - 30 múzeí (v čase vzniku vojnového Slovenského štátu)
Rok 1945-6	24 - 27 múzeí (po skončení 2. svetovej vojny)
Rok 1955	43 múzeí
Rok 1966	84 múzeí
Rok 1970	128 múzeí a pamätných izieb
Rok 1980	95 múzeí a galérií (z toho 18 galérií) s 23 pobočkami t.j. 115 zariadení spolu
Rok 1998	71 - 75 múzeí a 20 galérií a ich pobočiek
Rok 2002	74 registrovaných múzeí (okrem galérií)
Rok 2013	112 registrovaných múzeí (okrem galérií)

Z pohľadu Gregorovej „*životná prax často vnáša nové momenty do siete múzeí*“ (napr. vznikom množstva rozličných múzeí resp. zariadení muzeálneho charakteru, ktoré však de facto múzeami nie sú: pamätné izby a pod.)“ (Gregorová, 1984:245). Z toho dôvodu uvádzame v nasledujúcej tab. 1 detailnejší prehľad muzeálnych zariadení na Slovensku, nakoľko existencia tejto siete už sama o sebe umožňuje orientáciu v množstve a typoch múzeí.

Tab. 1: Muzeálne zariadenia na Slovensku

Table 1: Museum facilities in Slovakia

Rok	Celkom	Z toho múzea	Pobočky - pam. domy, pam. izby
1945	28	—	—
1950	35	33	2
1955	51	45	6
1960	73	61	12
1965	84	59	25
1970	128	68	60
1975	193	63	130
1979	186	60	126
1980	200	61	139
1981	188	62	126
1982	196	60	136
1983	193	62	131

Zdroj: Výročné správy o činnosti slovenských múzeí 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, Muzeologický kabinet SNM a interné materiály Ministerstva kultúry SSR, vlastné spracovanie

Z detailnejšieho prehľadu muzeálnych zariadení na Slovensku vyplýva, že na enormnom náraste počtu múzeí v rokoch 1945 – 1983 sa podieľali predovšetkým ich pobočky. Ak v roku 1983 z celkového počtu 193 muzeálnych zariadení bol počet pobočiek až 131, znamená to nárast pobočiek v porovnaní s múzeami o viac ako 2/3. Zatiaľ čo v sledovanom období v rokoch 1945-1970 dominoval počet múzeí nad počtom ich pobočiek, zhruba od roku 1975 sa situácia zmenila. K viac ako dvojnásobnému nárastu pobočiek dochádza práve v roku 1975. Išlo nielen o rozširovanie siete muzeálnych zariadení, ale aj k rozširovaniu zbierkového fondu, ku zvyšovaniu počtu múzejných pracovníkov a v neposlednom rade k rovnomernejšiemu priestorovému rozloženiu expozícií a výstavných priestorov múzeí.

Rozlišovanie muzeálnych zariadení s prísny oddelením múzeí od ich pobočiek považujeme za veľmi dôležité, nakoľko ich chápanie ako homogénnych jednotiek môže priniesť skreslený obraz o muzeálnej činnosti – zatieniť

organizačnú štruktúru, čím absentuje poukázanie na význam funkcií a priestorový dosah týchto zariadení – celoštátny, regionálny, lokálny. Treba tiež podotknúť, že údaje o počte pracovníkov sú neprehľadné a skresľujúce a zároveň dochádza k podceneniu priestorového aspektu rozmiestnenia múzeí a ich pobočiek (tab. 2).

Tab. 2 : Vývoj počtu múzeí a ich ukazovateľov

Table 2: Development of museums and their indicators

roky	poč. múzeí	poč. návšt. (mil.)	poč. prac.	poč. zbierk. predmetov. (mil.)	počet expozícií
1940	27	-	45	-	-
1950	43	-	376	-	-
1960	49	4,5	-	-	-
1970	79	-	2 132	-	-
1980	97	6,2	2 460	5,9	-
1990	75	3,2	1 779	8,5	404
2000	100	3,1-3,9	1 840	15,3	viac ako 500
2010	107	3,3	2 241	15,7	524

Zdroj: Lukáč, Molokáč, 2007

Údaje z tab. 2 ilustrujú rozmach slovenského múzejníctva od 40. rokov minulého storočia. Okrem počtu múzeí tab. 2 od roku 1960 obsahuje prehľad o vývoji počtu návštevníkov v desaťročných intervaloch. Rovnako podáva prehľad o vývoji počtu pracovníkov, o počte zbierkových predmetov a od roku 1990 o počte expozícií. Treba poznamenať, že už v tom období detailné údaje o slovenských múzeách poskytoval Muzeologický kabinet SNM vo svojich Výročných správach o činnosti slovenských múzeí. Ako vidno z tab. 2 prudký nárast počtu zamestnancov nastal v 70.-tych rokoch, kedy čo tab. 2 neobsahuje došlo aj k enormnému nárastu počtu návštevníkov, keď v roku 1973 si slovenské múzeá pozrelo viac ako 4 milióny návštevníkov. Treba poznamenať, že sedemdesiate roky boli v znamení centralizácie. Slovenská rada pre múzeá a galérie bola zrušená. Muzeálne zariadenia s celoslovenskou pôsobnosťou boli od roku 1979 (a do roku 1988) riadené Ústrednou správou múzeí a galérií.

Podávania informácií o múzeách v desaťročných intervaloch je nevyhovujúce, nakoľko nedokáže zachytiť podstatné zmeny, ktoré v muzeálnych zariadeniach môžu nastať v tak dlhých časových intervaloch a ktoré sú u nás bežné. Dôkazom sú štatistiky, ktoré podáva A. Gregorová a Š. Mruškovič. Podľa Gregorovej „v roku 1945 bolo na Slovensku 22 múzeí s počtom 45 pracovníkov (z toho 18 s vysokoškolským vzdelaním), ktoré mali spolu návštevnosť 24 094 osôb. V roku 1975 sa celkový počet múzeí zvýšil na 78 (za 20 rokov 4-násobne) a na 89 pamätných izieb a iných muzeálnych zariadení (patriacich do rezortu Ministerstva

kultúry SSR). Zároveň poukazuje na enormný nárast počtu zbierkových predmetov v priebehu 20 rokov. „Ak v roku 1955 bolo v slovenských múzeách spolu 597 100 kusov zbierkových predmetov, v roku 1975 tento počet vzrástol na spolu 3 684 256 kusov. Tento nevídaný rozmach múzeí a ich činností bol dotovaný štátom a nemal dovtedy obdobu“ (Gregorová, 1984: 241). Podľa Mruškoviča (2005: 99-101) na rozhraní rokov 1980-81 pôsobilo na Slovensku 64 samostatných múzeí a 14 pobočiek (spolu 78 muzeálnych zariadení) a 54 pamätných izieb a okolo 50 ďalších pamätných domov (bez galerijných jednotiek). V roku 1988 z celkového počtu 64 múzeí (vykazovaných už v roku 1980) vrátane 23 pobočiek (okrem pamätných domov a izieb), iba 11 zariadení sídlilo vo vlastných účelových budovách. Treba poznamenať, že v 90. rokoch po krátkom období experimentu múzeá stratili právnu subjektivitu v prospech regionálnych kultúrnych centier. Aj napriek tomu v týchto rokoch vznikali nové múzeá (napr. bábkarstva a hračiek v Modrom Kameni, polície v Bratislave, sklárske múzeum Lednické Rovne atď.). Narastal aj počet zbierkových predmetov, ktorý v minulom desaťročí dosiahol približne 8,5 milióna kusov. V roku 2003 existovalo na Slovensku 76 múzeí, pričom spoločne so samostatnými expozíciami, pamätnými izbami, skanzenmi ich bolo približne 250. Údaje o počte múzeí sa rôznia podľa toho, či sa uvažuje aj o organizačne podriadených pracoviskách alebo o múzeách umenia – galériách atď. (Lukáč, Molokáč, 2007: 10).

Kultúrno-výchovná činnosť múzeí markantne vystupuje najmä po roku 1970. Kým v roku 1945 resp. 1946 sa kultúrno-výchovná činnosť múzeí obmedzovala výhradne len na expozície, po tridsiatich rokoch v roku 1975 bolo v slovenských múzeách 2690 kultúrno-výchovných podujatí (z toho 1388 prednášok, ostatné boli besedy, filmové podujatia, exkurzie a pod.). V roku 1975 sa múzeá na Slovensku prezentovali aj 321 výstavami (z čoho bolo 163 vlastných a 158 prevzatých, alebo v spolupráci). V snahe podať reálnejší obraz o všetkých muzeálnych zariadeniach t.j. vrátane galerijných jednotiek uvádzame okrem počtu múzeí, galérií, pamätných izieb a pamätných domov aj počty pracovníkov (vrátane ich štruktúry podľa vzdelania), stav zbierok všetkých múzeí a publikačnú činnosť múzeí a galérií, tak ako ich uvádza Š. Mruškovič:

Na rozhraní rokov 1980-81 pôsobilo na Slovensku 64 samostatných múzeí a 14 pobočiek (spolu 78), 17 galerijných jednotiek, 54 pamätných izieb a okolo 50 ďalších pamätných domov - spolu 200 zariadení múzejného a galerijného obsahu. V múzeách a galériách spolu pracovalo 2 132 pracovníkov (vysokoškolsky vzdelaní tvorili 25,9 %, s vedeckou hodnosťou a aspiranti 4, 3 %). Prevalu mali historici (147 pracovníkov), historici umenia (97), etnografi (92), konzervátori a reštaurátori (107 pracovníkov). Múzeá navštívilo 6 miliónov osôb. Stav zbierok všetkých múzeí koncom roka 1981 činil takmer 5,9 milióna zbierkových predmetov a navštívilo ich 6 195 274 osôb. Kvantitatívny rozvoj siete múzeí pokračoval aj v nasledujúcom desaťročí. V roku 1986 to bolo už 2460 pracovníkov (o 76 viac ako v roku 1985), z čoho 758 s vysokoškolským vzdelaním (27,6 %).

Múzeá a galérie na Slovensku v polovici 80. rokov vydávali (okrem periodika Múzeum) 21 zborníkov. Iba v roku 1986 vydali 13 monografií, 45 katalógov a 30 ďalších metodických materiálov. Čo predstavovalo spolu 78 publikácií. Zvyšovanie počtu vysokoškolákov v múzeách pokračovalo aj naďalej, pričom v roku 1988 pracovníci s vysokoškolským vzdelaním tvorili 27 % a so stredoškolským vzdelaním 39 %, spolu 66 % z celkového počtu zamestnancov múzeí a galérií (Mruškovič, Darulová, Kollár, 2005:101).

Stránská a Stránský (2000:93) dospeli k záveru, že „keby verejnosť nereagovala na existenciu múzeí – či už priamou návštevou, alebo sprostredkovanou, ich dni by asi boli spočítané. Napriek tomu, že sa to môže zdať nepochopiteľné, donedávna nevenovali múzejní pracovníci nijakú zvláštnu pozornosť návštevníkom. Nebolo výnimkou, že niektorí videli v návštevníkoch votrelcov, ktorí ich rušili v ich vedeckej práci. Dnes sa stále viac ukazuje, že existencia múzeí je bezprostredne spojená na úrovni dialógu a to nielen s návštevníkmi, ale s celou verejnosťou.“

Záver

Ako ukázali dejiny múzejníctva múzeá v svojom doterajšom vývoji sa v priebehu 19. a podstatnej časti 20. storočia orientovali v oblasti prírody na systematiku a v oblasti humánnej na históriu. Až v 70. rokoch minulého storočia sa múzeá začínajú intenzívnejšie upriamovať na kultúrno-výchovnú funkciu, čím sa zároveň v rámci nich začína vo zvýšenej miere obracať pozornosť na využitie v oblasti cestovného ruchu. Cieľom štúdie bolo podať historický pohľad, ktorý odráža sled vytvárania múzeí ako spoločenských inštitúcií a podčiarknuť význam kultúrno-výchovnej činnosti, ktorá je jednou z najdôležitejších spoločenských funkcií a tvorí základ fungovania väčšiny múzeí. V súčasnosti s akcentom na poznávanie tvorí neoddeliteľnú súčasť produktu cestovného ruchu a podieľa sa na jeho rozvoji.

Už niekoľko rokov väčšina múzeí zápasí s ťažkosťami, ktoré ohrozujú ba až znemožňujú vykonávať ich základné poslanie. Z toho dôvodu práve dnes je oveľa naliehavejšie ako kedykoľvek predtým venovať zvýšenú pozornosť týmto ustanovizniám kultúry a čiastočne aj vedy. Ich význam spočíva aj v tom, že stali dôležitou súčasťou primárnych predpokladov cestovného ruchu, čím prispievajú prostredníctvom návštevníkov na rozvoji a propagácii regiónov.

Aj táto štúdia má poukázať na význam múzeí z aspektu kultúrno-výchovnej funkcie. Už v tomto období sa ukázalo, že múzeá bude budúcnosť potrebovať čím ďalej, tým viac. Aj podľa Gregorovej (1984:242) „*unifikovaná moderná civilizácia a kultúra tu nájde svoje zdroje, poučenie a kontinuitu svojej tradície*“. Štúdia je súčasťou výskumu, ktorý má poukázať na úlohu múzeí v rámci kreativity. Bez pohľadu do minulosti ťažko možno jednoznačne určiť pozíciu múzeí v rámci kreatívnych odvetví a navrhnúť ich úspešnosť pre zvyšovanie záujmu návštevníkov.

Pod'akovanie

Štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0101-10 v rámci projektu KRENAR Katedry VS a RR NHF EU v Bratislave.

Literatúra

- BAZIN, G. 1987. *The Museums Age*. Brusel, s. 267.
- BENEŠ, J. 1977. *Muzeum a zbírky*. Praha. 1977.
- BROWNE GOOD, G. – BURNS, N. J. 1941. *Field manual for museums*. Washington, s. 1.
- GREGOROVÁ, A. 1984. *Múzeá a múzejníctvo*. Martin: Matica slovenská, 1984. 303 s.
- LUKÁČ, M. – MOLOKÁČ, M. 2007. *Múzejníctvo v geoturizme a základy muzeológie*. Košice: Technická univerzita Fakulta BERG, s. 4. <<http://www.fberg.tuke.sk/kg/predmety/IOG/muzeologia.pdf>> (2014-02-13)
- MAZANEC, V. *Pamiatky na Slovensku*. s. 2. <<http://www.pamiatkynaslovensku.sk>> (2014-01-29)
- MIŠŮNOVÁ-ŠULAVÍKOVÁ, E. 1977. Všeobecné zásady hodnotenia atraktívnosti kultúrno - historických objektov z aspektu cestovného ruchu. In *Geografický časopis*, roč. 29, č. 2, s. 154-169.
- MRUŠKOVIČ, Š. – DARULOVÁ, J. – KOLLÁR, Š. 2005. *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 253 s. ISBN 80-8083-160-2.
- MURRAY, D. 1904. *Museums. Their History and Their Use*. Glasgow, s. 1 a s. 259-260.
- MÚZEÁ. Zv. III. K-M. 1979. *Encyklopédia Slovenska*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo SAV, s. 642-643.
- MÚZEJNÍCTVÍ IV. sv. M - Pol. 1986. *Malá československá encyklopedie*. Praha: Academia, Encyklopedický institut ČSAV, s. 378
- NEUSTUPNÝ, J. 1968. *Muzeum a veda*. Praha. 1968.
- STRÁNSKÁ, E. – STRÁNSKÝ, Z. Z. 2000. *Základy štúdia muzeológie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta prírodných vied, 131 s. ISBN 80-8055-455-2
- STRÁNSKÝ, Z. Z. 1972. Úvod do muzeológie. Brno, s. 13.
- SVOBODA, J. F. 1949. Zásady českého muzejnictví. Praha, s. 5 a 7.
- ŠULAVÍKOVÁ, E. 1973. Historicko-geografické objekty v štruktúre cestovného ruchu Slovenska. In *Universitatis Comenianae Economico-geographica Nr. 12*, Inovácia v geografii a vo vysokoškolskej edukácii, Bratislava: SPN, s. 245-267.
- TRETER, M. 1918. *Muzea wspólnie: studium muzeologiczne*. Kijów: Muzeum Polskie. s. 94.

WAIDACHER, F. 1999. *Príručka všeobecnej muzeológie* (slovenský preklad). Bratislava: SNM-NMC, 1999. ISBN 80-8060-015-5, 181 s.

OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF MUSEOLOGY AND THE CULTURAL-EDUCATIONAL FUNCTION OF MUSEUMS

Summary

As shown by the history of museums and the museology, museums in their development during the 19th and substantial part of the 20th century focused in the area of nature on the scheme and in the human area on the history. In the 70s of last century, the focus of museums begun to draw the intense of the cultural and educational role of museums and they are beginning to pay more attention to visitors.

The study contributes to the enhancement of knowledge about the development of museums that due to collection funds and their presentation use mainly perform their educational and cultural educational mission. In the historical stream it gives a brief overview of the oldest collection traditions in the pre-museum period of the collecting, it suggests the formation of the first public museums in the world and it address the issues of development and history of museology. The analysis of the cultural-educational and the cognitive function also required to cope with an overview of the development off the definition of museum, the outline of the development of museology and classification of museum facilities.

The aim of the study is to provide a historical perspective, which reflects the stream of the creation of museums as social institutions and to underline the importance of cultural and educational activity, which is one of the most important social functions and forms the basis for the functioning of most museums. Currently, with emphasis on learning, it is an integral part of the tourism product and contributes to its development.

Doc. RNDr. Ema Mišúnová, CSc.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja NHF EU v Bratislave
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
E-mail: ema.misunova@gmail.com

Ing. Juraj Mišún, PhD.

Katedra manažmentu FPM EU v Bratislave
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
E-mail: misun@euba.sk